

17. Вароди-Штерберг Я.И. Закарпатец И.А. Зейкан в окружении Петра I. // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. - Пряшів, 1986, - Т.ІІ. - С.33-35.
18. Из бумаг В.С.Попова. Две политические записки // Русский Архив. - М., 1865. - С.239.
19. Лабенский С. Участие карпатороссов в просветительском движении России в Александровскую эпоху, историческая справка // Научно-литературный сборник Галицко-Русской Матицы. - Львов, 1904. - Т.3, кн.І. - С.72.
20. Гимназия высших наук. Лицей князя Безбородько. Изд. второе. -С.-Петербург, 1881. - С.30.
21. Байцура Т. И.С. Орлай. - Братислава-Пряшев, 1977.
22. Орлай И.С. История о Карпато-Россах, или о переселении россиян в Карпатские горы и о приключениях с ними случившихся // Северный вестник. Часть I, Ш. - С.-Петербург, 1804.
23. Карамзин Н.М. История государства Российского. - М., 1988. - Т.1, кн. 1. - С.82.
24. Московский вестник. - М., 1828. - Ч.Х. - С.229.
25. Венелин Ю.И. Древние и нынешнее Болгаре... - М., 1829.
26. Цит. за: Безсонов.П., Ю.И.Венелин // Журнал Министерства народного просвещения. - С.-Петербург, 1882. - Ч.СХХІ. - С. 201.
27. Пыпин А.Н. История русской этнографии в 3-х томах. - С.-Пб., Т.І. - С.362.
28. Про життя і діяльність М.А.Балудянського див.: Косачевская Е.М. М.А.Балугьянский и Петербургский университет первой четверти XIX века. - Изд. Ленинградского университета, 1971.
29. Свенцицкий И.С. Обзор сношений Карпатской Руси с Россией в первую половину XIX в. - С-Пб., 1906. - С.43.
30. Про наукову і культурно-освітню діяльність закарпатців в Росії див.: Данилюк Дмитро. Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку ХХ ст.). - Ужгород, 1997. - С.73-112.
31. Лабенский С. Участие карпатороссов в просветительном движении России... - С.74.
32. Путевые письма И.И.Срезневского к матери его Елене Ивановне Срезневской // Живая старина. - С.-Петербург, 1893. - Вып. Ш. - С.470-471.
33. Там же.- С.362.
34. Slavy Dcera. Liricko epicka basen v peti zpevich od Jana Kollara. Osme vydani. Nacladatel I.I. Koberh knikupectvi v Praze, б.р. - S.241.
35. Szafarzyka P.J. Slowianski narodopis przelozyl z czeckiego Piot Danimann w Wroclawiy, 1843. - s.34.
36. Цит. за: Свенцицкий И.И. - Материалы по истории возрождения Карпатской Руси. - Львов, 1905. - С.147.
37. Аналіз наукової спадщини І.Лучкая див.: Данилюк Д... Михайло Лучкай – патріарх закарпатської історіографії. - Ужгород, 1995.
38. Вісник для русинів Австрійської держави. 1850, ч.14. - С.54.
39. Сочинения М.П.Погодина. - Т.IV: Историко-политические письма и записки. - М, 1877. - С.21.

SUMMARY

LOCATION TRANSCARPATHIA IN HISTORICAL RELATIONS OF UKRAINE AND RUSSIA WITH EUROPEAN COUNTRIES

D.Danyluk

Communications of Ukraine and Russia with european countries old and many-sided. They were largely adjusted and through terrain historical Transcarpathia. To show a role and place of our boundarouse in these miscellaneous relations and is a task to the given article. And the realization of this role will help to use experience of past centuries for exact definition of a role Transcarpathia in intergovernmental relations today and hereafter.

The Transcarpathia, thanking geopolitical and geostrategikal to a rule, has played a considerable role concerning Ukraine and Russian with european countries. This role increases today even more strongly.

СТАРОЖИТНОСТІ ВЕРХНЬОГО ПОТИССЯ ПЕРІОДУ ВІДНАЙДЕННЯ УГОРЦЯМИ БАТЬКІВЩИНИ. (НОВІ АСПЕКТИ І КОНЦЕПЦІЇ)

Балагурі Е., Алешкевич Я.

В 1996 році угорці відзначили своє 1100 річчя віднайдення нової батьківщини. Зараз Угорщина, готується відсвяткувати 1000 річчя утворення феодальної державності. Представниками гуманітарних наук були підготовлені ряд монументальних робіт, та студій з проблем походження та подальшої історії угорців, їх зв'язків з слов'янським світом та германцями. Особлива увага приділена аналізу матеріаль-

ної і духовної культури та ролі слов'ян у формуванні державності угорців.

Цілий ряд праць присвячені поступовому переселенню з Приуралля (Башкирії) Лебедію (Подоння), Етелкьоза (межірччя Дніпра і Нижнього Дунаю) і в Карпатський басейн. Угорським племенам прийшлося подолати декілька тисяч кілометрів від праба-тьківщини до нової вітчизни.

Цей шлях був тернистий і хронологічно тривалий, багатий в подіях. Свідченням цього є археологічні і, в меншій мірі, письмові джерела. Готуючись відзначити ювілейні дати, місцеві та вчені хунгарологи сусідніх країн зробили спробу переосінити і повному осмислити багатющий матеріал накопичений за 150 років про давню історію угорців, а також народів Карпатської улоговини.

Багатовікова давня історія угорців, головним чином, проходила на території Східної Європи та Західного Сибіру. Завдяки студіям російських (О.М.Бадер [1], О.Я.Брюсов [2], В.Ф.Генінг [3], Г.М.Матюшін [4], О.Х.Халіков [5], А.П.Смірнов [6], П.Н.Третяков [7], В.М. Чернецов [8], В.В. Седов [9], О.М.Москаленко [10], В.А. Бобков [11]), українських (Я.Пастернак [12], П.Лізанець [13], О.П.Моци [14], В.Г.Котигорошко [15], Й.Кобаль [16], Е.А.Балагурі [17]), словацьких (А.Точік [18], В.Будінські-Крічка [19]) і угорських (Д.Ласло [21], А.Варта [22], Б.Секо [23], І.Ердолі [24], А.Фодор [2]), П.Немет [26], І.Дієнеш [27], А.Ревес [27], К.Меві-Герхазі [28], Д.Дьєрфі [29], Я.Маккаї [30] і інші) вчених отримані нові джерела на основі яких створена цілісна концепція генези, розвитку та подальшої історичної долі давніх угорців.

В сучасній історіографії прийнято ділити ранню історію угорського народу на три періоди: 1 - фіноугорський або уральський, який відноситься до світанку формування і встановлення угорської мовної сім'ї; 2 - угорський, який представляє час спільного перебування давньоугорських народів на суміжних територіях; 3 - давньоугорський, починаючи з раннього середньовіччя.

Кожний з вказаних періодів має свої особливості не тільки в плані соціального розвитку, але й в економічному. Перший період стосується часу і місця формування угорської спільноти, викликавши гострі дискусії серед дослідників. Існують різні міркування щодо локалізації прабатьківщини угорців.

Світовідомий угрознавець Дюло Ласло у своїх багаточисленних студіях не раз відстоював концепцію, яка полягає в тому, що місцем розташування давньоугорської спільноти була приуральська зона. Радянські, а нині російські вчені притримуються дещо іншої концепції. Г.Н.Матюшін, О.Х.Халіков і В.Н. Чернецов вважають, що відкриті у Південному Заураллі і Приураллі пам'ятки свідчать, що час формування уральської етнокультурної спільноти розпочалося в кінці палеоліту і мезоліту, а вже в середині IV тисячоліття до н.е. вона розділилась на західну (прафінсько-пермську) і східну (праугорську і самоїдську) вітки. Приблизно до вказаного часу і відносять формування фіно-угорської етнокультурної спільноти на широких просторах від Балтики до Уралу. У процесі колонізації і міграції фінно-угорська спільнота стикувалась з іншими етнічними

утвореннями (мовними групами і антропологічними типами), завдяки чому у них відбулася сикретизація в галузі суспільно-економічного і духовного життя і кожна із двох гілок набули в IV-III тис. до н.е. нових якісних і кількісних змін. Одна гілка локалізується в Уральському регіоні (Кельтемінарська культура), а друга - Волго-Камськом. Дослідники В.І.Мошинська, В.О.Могильніков і В.Ф.Генінг праугрів розміщає в Заураллі [31]. Донині питання про прабатьківщину угорців остаточно не з'ясовано. Ще багато спірного у вивченні мовної ситуації, субстратних і суперстратних явищах, формуванні господарсько-культурних типів та історико-огнографічних областей Волго-Камського регіону і Приуралля.

Одним з вузлових питань праісторії угорського народу є час і місце виділення його в самостійну народність. Російські і угорські дослідники вважають, що в середині I тис. до н.е. відбувся розділ обських угрів і завдяки гунської міграційної хвилі частина праугрів була відсунута на захід у європейський бік Уральських гір (культури Поздняківська, Дяківська, Городецька, Ананінська). Дослідник А.П.Смірнов доводить, що на зміну ананінської культури прийшли п'яноборська і глядедоніївська (III ст. до н.е. - III ст. н.е.) Етнічна ситуація у Волго-Камському басейні в III-IX ст.ст. н.е. стала ще більш складною. Угрознавець Сташенків відзначав, що після гунської навали в Середньому Поволжі зосередилось значна частина населення яке сформулювала самобутню іменьківську культуру (IV - VII ст.ст. н.е.). На початку хозарського періоду (VII-VIII ст.ст.) в Середнє Поволжя починають проникати кочові племена, які ускладнили етнічну карту регіону. Дослідники В.Ф. Генінг [32], А.П. Смірнов [33], В.Б.Ковалевська [34] і Д.А. Сташенків [35] відзначають, що старожитності Камського регіону в IV-IX ст.ст. вже належали кочівникам, серед яких були і угорці (бахмутська культура). Причини чергування і змішання культур в регіоні дослідники Д.А.Сташенко і І.Ерделі пояснюють не лише політичною ситуацією (міграційні процеси в Євразії), але й економічною і демографічною обстановкою того часу [36].

Археологічні джерела з пам'яток VIII - першої половини IX ст. свідчать, що в Нижньому Прикаїм'ї і в Південному Приураллі, в силу економічних і етнодинамічних факторів, угорці переходять до кочового скотарства і конярства. Ці фактори прискорили процес розкладу первіснообщинних порядків угорців, стимулювали кількісний зріст населення, що привело до тиску демографічних надлишків на продуктивні сили. Отже, другий період в історії давніх угорців вже зв'язаний з міграційним процесом, залишенням зони прабатьківщини і відходом на захід в степову смугу Східної Європи, в Лебедю і Ателкьоз. (межиріччя Дону і Серету). На місці ново-

го мешкання (археологічні і письмові джерела) угорці ввійшли (чи добровільно?) у політичний союз хозарського Каганату. Від хозар вони запозичили велику кількість тюркських слів (будівельна справа, торгівля, землеробство). В угорську мову проник і аланський лексем (донські алани). Археологічні і письмові джерела та дані лінгвістики досить рельєфно розкривають нам і слов'яно-угорські відносини у степовій зоні Північного Причорномор'я (арабські автори - Марвазі Гардизи та Ібн Русте, "Повість врем'яних літ", праця візантійського імператора Константина Багрянородного [37]. Насправді ці джерела ще дуже куці.

Дослідник І.Ерделі вважав, що угорські племена мешкаючи у степовій зоні Північного Причорномор'я частково заселили і Прикавказзя. Археологічних доказів про їх перебування у вказаному регіоні ще не засвідчено.

Як бачимо з вище наведеного, другий період давньої історії угорців археологічне ще недостатньо досліджений, письмові джерела - фрагментальні.

Найбільш повно досліджений є третій період давньої історії угорців. Хронологічно він охоплює IX-X ст.ст., коли угорські племена заняли Карпатський басейн, придбали нову вітчизну. З їх приходом кардинально змінилася етно-культурна і політична ситуація в Центральній Європі.

Літописна традиція (Анонім "Про діяння мадярів") і історична наука про винайдення батьківщини угорцями у Карпатському басейні у 895-896 рр. кореспондентуються в тому, сім, що племен під командуванням Алмоша перейшли через Руські ворота (Веречанський перевал) і ввійшли в долину р. Латориця, поступово заволодівши зам ками Унг і Боржава, створивши свій форtpост у Верхньому Потиссі для дальнішого завоювання Тисо-Дунайської низовини [38], Прихід угорців в регіон нового мешкання в історіографії XX століття розглядалось з позиції політичної кон'юнктури. Дослідники по різному пояснювали свідчення твору Аноніма, хроніста короля Бейли III (початок XIII). Виявлені в 20-40-х роках археологічні пам'ятки угорців пояснювали з позицій сучасних границь зафіксованих тріанонським мирним договором. Зрозуміло, що в цій справі відбулося підтасування речових і письмових джерел. Завдяки таких парадоксальних явищ і практики кон'юнктурних істориків, археологічні джерела не отримали об'єктивного осмислення. В цьому відношенні найбільш показовим є історія Закарпаття в IX-X ст.ст. Розповідь Аноніма про прихід в кінці IX ст. в регіон Верхнього Потисся угорців підтверджують археологічні джерела (Крилос, Судова Вішня, Підполоззя, Нижні Ворота, Свалява, Мукачеве, Берегове, Буча, Чома, Хуст та інші) [39]. Насамперед це поховальні пам'ятки. На основі їх, кон'юнктурна історіографія наявність староугорських поховань і

могильників (Берегове, Чома) пояснювала лише тимчасовим перебуванням іноплеменників у слов'янському моноетнічному регіоні. Включення Закарпаття до складу святостефанівської держави стали інтерпретувати, як захоплення "жадібними угорськими феодалами" слов'янських територій Київської Русі в середині або в кінці XI ст. [40].

Ці концепції були піддані перегляду, враховуючи нові археологічні дослідження, проведені у 80-90-х роках у Верхньому Потиссі (І.Фодор, В.Бобков, Й.Кобаль, І.Гранчак, Е.Балагурі) [41]. Слід зауважити, що серед 1500 пам'яток староугорців в Тисо-Дунайському басейні, найбільш архаїчні локалізуються у Верхньому Потиссі тобто на Закарпатті. До них належать поховання знатних осіб, воїнів (два) Крилосі, Підполоззі (одне), Нижніх Воротах (одне), Сваляві (одне). Соломонове (одне), могильники в Берегові, Чомі, Тісаеслар, Бездиді, Ібрані та інші [42]. Вони відносять до кінця IX - початку X ст.

Дослідники вважають, що в ті далекі часи угорці спочатку закріпились лише в стратегічно вигідних місцях і комунікаціях. (Торунський, Верещський і Воловецький перевали). Згодом стали освоювати родючі господарські угіддя, де жило словянське населення [43].

З точки зору матеріальної культури і обряду поховань староугорські пам'ятки аналогічні з групою пам'яток Верхнього Потисся. Йдеться не лише про обряд поховання, а й про соціальний статус небіжчика (знатний, воїн, рядовий общинник).

Відповідно до ієрархії і супровідний інвентар різноманітний. Свідченням цього є поховання знатних осіб з Сваляви, Берегова і Чоми [44]. Причому, найновіші відкриття пам'яток древніх угорців (могильник в с. Чома) підтверджують думку дослідників, що найбагатші поховання локалізуються саме у верхньотисському регіоні. Це дозволяє констатувати, що до середини X ст. політичний центр, угорців знаходився не в Задунав'ї, як це вважала традиційна угорська історіографія, а в східній частині Карпатської котловини [45].

Готуючись до відзначення ювілейних дат 1100 річчя винайдення батьківщини і міленіуму утворення державності, угорські дослідники поставили під сумнів тезу про моноетнічність угорців Арпада (син Алмоша, спадкоємець влади вожака). У складі семи племен, які перейшли Карпатські перевали і заняли Тисо-Дунайський басейн знаходились не лише чистокровні угорці. В їх середовищі були носії іранських і тюркських мов (хозари, алани, печеніги, а також східні слов'яни). Настільки ж поліетнічним був і субстрат який угорці знайшли в час завоювання Тисо-Дунайського басейну, правда, менш компактний і стабільний. Тут мешкали потомки авар, слов'ян і германців-гепідів. Через деякий час вони попали під асиміляційний процес. На противагу їм, слов'яни,

а лише
слов'ян-
Закар-
стали
угорсь-
івської

уюючи
80-90-х
Бобков,
заува-
в Тисо-
алізую-
тті. До
в (два)
(одне),
ники в
а інші
т.

угорці
підних
ький і
ювати
же на-

ду по-
рупою
е про
небіж-

гар рі-
атних
, най-
горців
ослід-
і саме
атува-
горців
ційна
рпат-

1100
юрен-
під
і (син
семи
аняли
чис-
ансь-
а та-
був і
я Ти-
ний і
'ян і
и під
'яни,

які жили в окремих районах Тисо-Дунайського басейну, в тому числі і на Закарпатті, складали стабільну компактну групу і на протязі довгих століть зберегли свою мовну та етнокультурну особливість. Ми повинні відзначити, що питання про етнічний склад населення Верхнього Потисся епохи середньовіччя є очним з найбільш складний в історіографії Центральної Європи. Воно не завжди було продиктоване завданнями чистої науки. В минулому і понині це залежить від політичної кон'юнктури, надмірна політизація етнічної історії ареалу привела до непередбачених наслідків. З під пера не спеціалістів, політичних, аферистів появились студії пригодуницького змісту. Археологам-лінгвістам, етнологам та історикам приходить очистити історичну науку від шарлатанства.

Нам хотілось би, розглядаючи історіографію придбання угорцями батьківщини зупинитись ще на деяких проблемних питаннях. Як вже відзначалось вище, що напівкочові племена угорців, завоювавши Тисо-Дунайський басейн не були моноетнічні. Тому дослідники І.Фодор, І.Ерделі І.Маккаї та И.Кобаль запропонували концепцію, полягаюча в тому, що археологічні джерела Верхнього Потисся носять поліетнічне забарвлення [46]. Для підтвердження цієї думки наводяться обряд поховання воїна-вершника з конем з могильника Берегове [47], Чома [48], наявність серед поховального інвентаря срібних, золотих предметів, прикрашені орнаментом східного зразку (гаманець з Сваляви і Чоми; прикрашення головного убору з Берегова) [49], та знахідки арабських монет-дирхемів з поселення с.Буча [50] і м. Хуст [51]. Угрознаві висловлюють думку, що у верхівцях Тиси в кінці IX ст. осіли не угорці, а тюркомовні племена кабарів. Цю концепцію запропонував угорський дослідник Янош Маккаї, виходячи з того, що, починаючи з 375 року в Тисо-Дунайський басейн поступово чергуються міграційні хвилі тюркомовних кочівників з європейських степів. В їх середовищі могли бути і предки маляр (угро-фінської сім'ї мов), які прийшли в ареал разом з гуннами (V ст.), а згодом з аварами (VI ст.). В джерелах вони не значаться за етнічною назвою, оскільки домінуючими були грізні завойовники - гунни і авари. Однак в європейських джерелах вже в VII ст. зустрічаються назви "унгари", гунгари і оноугри. Таку ж концепцію у свій час висунув відомий угрознавець Дюло Ласло. В кінці IX ст. в час приходу угорців в Карпатську котловину, політична стабільність аварського каганату вже потерпіла фіаско. Місцеве населення розпалося на окремі етнічні групи, серед яких могли бути нащадки угрів (тюркізовані). Прихід під керівництвом Алмоша й Арнада угрів з тюркомовними союзниками (кабари, алани, печеніги) в Тисо-Дунайський басейн не викликало серйозного опору у місцевому субстраті,

оскільки прибульці були їм близькоспоріднені, як по способу господарського життя, побуту, вірування та мовним лексемам. Наведена нами модель є робочою гіпотезою, вона в новому аспекті ставить проблему героїчної сторінки угорської історії, разом з тим дає можливість дослідникам концепційально переоцінити етнічну карту Верхнього Потисся I і II тис.н.е.

Археологічні дослідження останніх 20 років представляють нам цінну інформацію про етнічну ситуацію не лише Карпатської котловини, але й Верхньотисського регіону. Ми маємо можливість чітко розмежувати старожитності слов'ян і прийшлих племен угорців в Закарпатті. Матеріалом для цього послужив староугорський могильник в с. Чома Берегівського району Закарпатської області. Могильник був відкритий кемерівським археологом Бобковим В.Д. в 1986-1987 рр. (8 тілопокладень, три з них з конем і багатим інвентарем) [52]. Після проголошення незалежності України, з 1993 р. розкопки на могильнику проводить експедиція Ужгородського державного університету на основі договору між Україною і Угорщиною. На сьогодні відкрито 74 випрямлене тілопокладення, орієнтовані головами на захід, північний-захід, з типовим для староугорських поховань ритуалом кістяків з черепом і шкірою коня; предмети зброї: меч, сабля, палощ, бойова сокира, наверхники стріл і списів, кінська зброя: стремена, вудила, пряжки; прикраси: срібні і бронзові браслети, підвіски у вигляді виноградної грони, бубенчики, золоті пластини нашивки на гаманці, одязі; лицеві посмертні маски, та інші. Цей могильник на основі речового матеріалу і обряду поховання вважається найбільш архаїчним і відноситься до часу придбання угорцями батьківщини, кінець IX - початок X ст. Керамічний комплекс могильника свідчить про певний словенський вплив на гончарне виробництво угорців. Доречі, поблизу могильника, виявлено поселення X-XI ст. ст. Тут відкриті житла - напівземлянки з печами-кам'янками, поблизу яких розміщалося домашнє начиння (банкоподібні горшки, орнаментовані горизонтальними і хвилястими лініями, одноручні горшки, виготовлені на гончарному крузі). Поселення відноситься до кола пам'яток X-XI ст. ст., і можна вважати його рівночасовим з могильником [53]. Аналогічні до чомівського, старожитності відомі з цілого ряду місць Верхнього Потисся, зараховані до кола словянської культури раннього середньовіччя Велика Моравя, Чехія, Польща та інші).

В загальних рисах етнічна ситуація у Верхньому Потиссі є близькою до етноситуації епохи середньовіччя Південно-Східної і Південно-Західної Словаччини, де слов'янські і угорські старожитності фіксуються археологічне поруч один до одного, або розташовані черезсмужно [54]. Сам факт виявлення староугорських могильників поруч з оселями слов'ян

не є випадковим. Це переконливо свідчить про те, що заселення угорцями Верхнього Потисся відбулося зразу ж після їх приходу в Карпатську улоговину. Не викликає жодних заперечень, що в ареалі нового мешкання (з X ст.) угорці знаходились під сильним культурним і мовним впливом слов'ян. Про це свідчать слов'янські топоніми, в угорську мову проникають слов'янський лексем (східнослов'янський), зв'язаний з будівельною справою, землеробством, торгівлею і християнськими сакральними дефініціями і святами (Д.Ласло, П.Немет, Я.Маккаї, Д.Дердь, П.Лізанець, О.Рот) [55]. В процесі спільного мешкання слов'ян і угорців у Верхньому Потиссі в IX-X ст.ст. проходить синкретизація культур з характерними рисами ранньфеодалної Європи.

На жаль багаточисленні питання стосовно проблеми слов'яно-угорських зв'язків напередодні утворення держави в угорців вимагає ще нових даних та

осмислення історичних джерел.

Підводячи підсумки нашої студії, ми повинні відзначити, що багато зроблено російськими, українськими і угорськими хунгарологами за післявоєнний час. Однак, залишаються не вирішеними питання, які стосуються соціальної структури, етнодинаміки, демографії, антропології, етноінтеграції між національних контактів слов'ян і угорців, а також інших народів Карпатської улоговини.

Перераховані питання хунгарології не мислимо в сучасних умовах вирішувати без застосування досягнень природничих і технічних наук. Актуальними стали спільні наукові розробки і вони посідають важливе місце в практиці етносоціальному і етнокультурному будівництві України і Угорщини, і країн Карпатського Ареалу, а також в здійсненні міжнародних науково-теоретичних і практичних програм на наступне XXI століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадер О.Н. О древнейших финно-уграх на Урале и древних финнах между Уралом и Балтикой. // Проблемы археологии и древней истории угров. - Москва, 1972. - С. 10-31.
2. Брюсов А.Я. Очерки по истории племен европейской части СССР в неолитическую эпоху. М., 1952. - 300 С.
3. Генинг В.Ф. Южное Приуралье в III-VII вв. н.э. (проблема этноса и его происхождение) // Проблемы археологии и древней истории угров. - М., 1972 - С. 221-246, Проблема происхождения венгров. // СА - 1977. - №1.
4. Матюшин Г.Н. Древности Башкирии. - М., 1970.
5. Халиков Е.А. Погребальный обряд Танкеевского могильника и его венгерские параллели // Проблемы археологии и древней истории венгров. - М., 1972 - С. 145-160.
6. Смирнов А.П. Археологические данные об угро-венграх в Поволжье. // Проблемы археологии и древней истории венгров. - М. 1972.- С. 87-94.
7. Третьяков П.Н. У истоков этнической истории финно-угорских племен. // СЗ. М., 1961. - N2.
8. Чернецов В.М. Нижнее Приобье в I тис. н.э. - МИА - М., 1957. N 57; Сташенков Д.А. этнокультурная динамика на территории Самарского Поволжья во второй половине I тис. н.э. // Скифы, казары, славяни, Древняя Русь. Санкт-Петербург. 1998 - С.100-102.
9. Седов В.В. Венгры в Восточной Европе.// Археология СССР. Финно-угры и балты в эпоху средневековья. - М., 1987. - С. 236-239.
10. Москаленко А.А. Славяно-угорские отношения в IX в. и древне-русское население среднего и верхнего Дона. // Проблемы археологии и древней истории. М. 1972. - С. 189-196.
11. Бобков В.А. О времени заселения венграми Верхнего Потисья. // Акта Хунгарика. - Ужгород, 1992 - Вып. 1.- С. 117-119.
12. Пастернак Я. Старий Галич - Львів; Краків, 1944. - С. 238; Руські Карпати в археології. - Прага 1928; Археологія України. - Торонто. 1961.
13. Лізанець П. Мадярські племена та їх історичні і мовні зв'язки з східними слов'янами. // Слов'яно-угорські міжмовні та літературні зв'язки. - Ужгород, 1970; Ósmagyar. - Keleti szláv nyelvi és történelmi Kapcsolatok // Szlávistikai Füzetek Debrecen, 1996. - N 3.
14. Моця О.П., Козловський Л.М., Рутковская Л.М. Памятники кочевых племен Степного Поднепровья IX-XIII вв. // Археология Украинской ССР. - Киев, 1986 т. III - С. 504-513.
15. Котигорошко В.Г. Славяне и авары // Древняя история Верхнего Потисья. - Львов, 1991. - С. 179-197.
16. Кобаль Й. Закарпаття та угорці завойовники батьківщини. // Екзиль. - Ужгород, 1996, - С.32-33.
17. Балагурі Е.А. Раскопки могильника периода приобретения венграми новой отчизны в с. Чома, Береговского района Закарпатской области. // Карпатика. - Ужгород, 1998. - Вып. 5, - С.166-196.
18. Алешкевич Я.А. Перші контракти угорців із слов'янським світом. Обряд поховання угорців із конем (за матеріалами Чомського могильника). // Карпатика. - Ужгород, 1998 - Вып.5. - С. 197-204.
19. Točík A. Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. //AC - Catalogi. III. - Bratislava, 1968; Materialy k dejnám južneho Slovenska v 7-14 storočí // Studejne zvesti. - Nitra. 1992 - N-28.
20. Budinsky - Kricka V. Staro maďarske pohre bisko. //Pravek východného Slovenska. - Košice. 1966. - С. 229-235.
21. László Du. Árad népe. - Budapest. 1988: К вопросу о формировании финно-угров. // Проблемы археологии и древней истории венгров. - Москва, 1972.- с.7-10.

22. Барта А. Истоки венгерской культуры X в. // Проблемы археологии и древней истории венгров. - Москва, 1972. - с.118-127.
23. Szöke B. A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei // Régészeti tanulmányok I-II/. Budapest, 1962.
24. Erdélyi I. Bevezetés a magyar őstörténetbe. - Budapest, 1994.
25. Фодор И. Погребение с конём у венгров IX-X. // Проблемы археологии и древней истории венгров. - Москва, 1972. - с. 176-189; Fodor I. Vázatok a finnugor őstörténeti régészetből. // Régészeti füzetek. - Budapest, 1973- Ser II N 15; Verecke híres útján. - Budapest, 1975 - 297 old; Tudatos honszerzés vagy fejvesztett menekülés. // Rubicon. Honfoglalás. - Budapest, 1997. - а61. -Old. 15-17; A honfoglaló magyarság. - Budapest, 1996. - old 13-18; 27-36.
26. Németh P. A hofoglalás (X század) régészeti kutatásának története. // A honfoglaló magyarság. - Budapest, 1996. - old 19-26.
27. Dienes I. Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei. Felső-Tisza vidék a X században // Szabolcs-Szatmár megye műenlékei. - Budapest, 1985.-I köt. - old. 92-114.
- 27a. Révész L. A harosi honfoglaláskori temetők. - Hiskole, 1996. - 506 old.
28. Mesterházy K. A magyar honfoglalás régészeti emlékei ötven éve. // Századok. - Budapest; 1993. - N 127. - old. 270-310.
29. Györffy Gy. Anonymus rejtély avagy történeti forrás. - Budapest; - 1988. - 143 old; Kronikaink és a magyar őstörténet. Régi kérdések új válaszok. - Budapest; 1993.
30. Makkay J. A magyarság keletkezése. - Szolnok, 1994. - 231 old.
31. Генинг В.Ф. Проблема происхождения венгров... вказ. праця.
32. Генинг В.Ф. Южное Приуралье...вказ. праця.
33. Смирнов А.П. Вказ. праця.
34. Ковалевская В.Б. Башкирия и евразийские степи IV-IX вв. // Проблемы археологии и древней истории венгров. - М., 1972 - С. 95-117.
35. Стащенко Д.А. Вказ. праця.
36. Стащенко Д.А. Вказ. праця; Ерделі І. Вказ. праця. - С. 11-18.
37. Константин Багрянородный. Об управлении империей. М., 1989.
38. Anonymus Gesta Hungarorum - Budapest, 1994 - old. 16-20; N 12, 13, 14, 15, Györffy Gy. cit. dem. S. 86-90. Немет П. Образование пограничной области Боржавы. // Проблемы археологии и древней истории венгров. М., 1972 - С. 206-220.
39. Anonym. Op. cit. N 12, 13, 14, 15. Lehoczy T. Adatok hazánk archeológiájához Különös tekintettel Bereg megyéje és környékére. I-II. - Munkács. 1896; 1912; Jankovich I.A. Lehoczy - muzeum honfoglaláskori leleteiről. In László Góulf. A honfoglaló magyarság művészete Erdélyben. - Kolozsvár, 1943 - old. 100-104; A honfoglaló magyarság. - Budapest, 1996, old. 125-208; Балагури, вказана праця - С. 166-167; Пеняк С.І. Ранньослов'янське і давньоруське населення Закарпаття VI-XIII ст. - Київ, 1980 - С. 69-70; Історія Мукачеве - Ужгород, 1998. - С. 39-41.
40. Коломієць І.Г. Боротьба південно-західних руських князівств проти експансії угорських феодалів XI-XIII ст.ст. // Наукові записки УжДУ - Ужгород, 1949 - Т. II. - С. 3-27; Лелекач М.М. Про приналежність Закарпаття до Київської Русі в X-XI ст.ст. // Наукові записки УжДУ. - Ужгород, 1949. - С. 28-38; Шляхом до щастя. - Ужгород, 1973. - С. 11-16. Пеняк С.І., Пеняк П.С. Історія Закарпаття з найдавніших часів до приходу угорців в Карпатську улоговину. - Ужгород. 1997. - С. 42-44. Гранчак І.М. До питання встановлення влади угорської держави в Закарпатті IX-XIII ст. // Acta Hungarica - Ужгород- Дебрецен -Вип. VII-VIII - 1998 - С. 90-97. Балагури З.А. Актуальні питання древньої історії венгров в світє новітніх досліджень // Acta Hungarica - Ужгород- 1992 -Вип. I. - С. 94-97.
41. Див. посилання 11, 16, 17, 25; Гранчак І.М. Закарпаття в IX-XI ст. // Нариси історії Закарпаття. - Ужгород, 1993 - С.48-51.
42. A honfoglaló magyarság. -Old. 125-208; Балагури К.А. Вказана праця.
43. Anonym. Op. cit. N 14, 15, 16, 17, 18, 21, 22. Кобаль І. вказана праця. - С. 32-33; Erdélyi I. Bevezetés .. N.98-100. Fodor I. Tudatos honszerzés. . old. 16-17.
44. A honfoglaló magyarság...old 125-208; Балагури Е.А. вказана праця.
45. Fodor I Tudatos honszerzés ...old. 16-17.
46. Там же; Ronai-tas A. A magyarság Korai története és a honfoglalás. // Rublín. Honfoglalás. - Budapest, 1996. - а7 - old. 5; Makkay J. A magyarság Keletkezése.; Szalontai Cs. Az Alföld a 9 században // Honfoglaló magyarság, Árpád-Kori magyarság. - Szeged 1996. - old 23-32; Археология Венгрии. - М. 1986. - С. 331-334.
47. A honfoglaló magyarság . . . o ld . 130-135.
48. Балагури Е.А. вказана праця.
49. Там же.
50. Пеняк С.І. Ранньослов'янське... - С.69-70.
51. Кобаль Й. Вказана праця. - С. 33.
52. Бобков В.Д. Вказана праця.
53. Балагури Е.А. Вказана праця.
54. Тосік А. Вказана праця.
- Див. посилання 13, 21, 26, 29, 30; Rot A. A magyar nyelv fejlődése. A magyar-Kelelfiszóv nyelvi Kapcsolatok, - Kijev-Uzsgorod, 1968.

SUMMARY

E. Balahuri, Ya Aleshkevich.

Ancient monuments of Upper Potisia in the period of founding Hungarian state (new aspects and conceptions)

Especially interest present archeological investigation on the territory of Upper Potisia. Among archeological monuments of this region we have distinguish early medieval sepulchral compux in the village of Choma (Beregovo district, Transcarpathian region). Here was founded more remains of weapon decoration and ceramics. This confirms high level of development of economy and material culture of Hungarians Tribes.

Research of this monument its very actual, especially before celebrate of 1000 years formation of Hungarian State.

АВГУСТ ЛЮДВІГ ШЛЬОЦЕР І ПРОСВІТИТЕЛЬСЬКА ПАРАДИГМА ІСТОРІЇ

Ганус С.О.

В історії науки часом зустрічаються постаті, життя і творчість яких складає цілу епоху. XVIII століття - це період панування "енциклопедизму" в філософії і науці. Це століття "титанів" Просвітництва, імена котрих нерозривно пов'язані з часом, в якому вони жили. Вольтер, Руссо, Монтеск'є, Шіллер, Юм, Гіббон - цей список можна продовжувати. Серед когорти блискучих мислителів XVIII ст. варто згадати ім'я Августа Людвіга Шльоцера (1735-1809) - одного з тих, хто стояв біля колиски наукової історіографії, котра відокремлювалась від інших галузей гуманітарного знання.

Шльоцер народився в країні з пишною назвою, успадкованою ще з часів середньовіччя - у Священній Римській імперії германської нації, блискучі часи котрої були в далекому минулому. Після великих географічних відкриттів центр світової торгівлі перемістився на Атлантику. Спустошлива Тридцятирічна війна 1618-1648 рр. надовго закріпила, економічну відсталість, посилила закріпачення селян. Вестфальська система міжнародних відносин усталила німецьке дрібндержав'я, а сам термін "імперія" був фікцією. Загальноімперська влада не мала ніякого значення. В сучасних дослідженнях наголошується на прогресуючому розпаді середньовічного імперського утворення в Німеччині, для збереження котрого залишався малоэффективний інструмент імперської ідеології [1]. Будь-які спроби реформувати державний механізм імперії наражався на опір суверенних князів, число котрих доходило до 360. Незалежними у своїх володіннях були біля 1500 імперських рицарів. Свої вольності все ще зберігали імперські міста.

Але час не обминув своїми новими віяннями і Німеччину XVIII ст. Вельми повільно, проте невпинно, долаючи середньовічні цехові обмеження пробивали, собі шлях відносини капіталістичного

підприємництва. Зростає товарність сільського господарства. Щоправда, в заальбській Німеччині цей процес був пов'язаний з так званним "другим виданням кріпацтва". В Австрії, Пруссії - найбільших німецьких державах - в другій половині XVIII ст. проводиться ряд прогресивних економічних і адміністративних реформ. Але намагання йти в ногу з часом виявилось також в посиленні князівського абсолютизму на зразок короля Франції Людовіка XIV. Князів-суверенів приваблював і блискучий спосіб життя французьких монархів, бо, не зважаючи ні на які витрати, вони намагались збудувати свої "Версали", прагнучи перетворити власні столиці і резиденції на супутники єдиної "сонячної системи" царственної розкоші.

З Франції приходило й захоплення пануючою там модою на ідеї Просвітництва. Ними прониклись в Німеччині навіть ті, проти кого вони були спрямовані - великі і дрібні князі-деспоти, в яких "освіченість" органічно сумішалась із свавіллям, солдафонством, жорстокістю. З абсолютною владою, звичайно, ніхто не збирався розлучатися. Однак вельми хотілося виглядати монархами прогресивними, "освіченими" Адже ж дуже подобалася їм теза французьких просвітників про "союз государів і філософів", яка стала у багатьох німецьких князівствах мало чи не офіційною ідеологією [2]. В 1750 р. прусський король Фрідріх II навіть демонстративно запросив до себе Вольтера, слава котрого лунала тоді вже по всій Європі. Але вплив Просвітництва на діяльність прусського монарха дала змогу Ф.Мерінгу влучно охрестити його правління як "освічений деспотизм" [3].

Ідеї Просвітництва стали також надбанням інтелігенції, котра в Німеччині буда зосереджена переважно в університетах. Дивовижною була, порівняно з пануючими в німецьких землях політичними режимами, свобода навчання, викладання і ведення наукових досліджень в стінах вищих учбових закладів. Необхідною і основною складовою репутації професора університету були його наукові успіхи [4]. Відомий мате-